

A mai világ képe. I. kötet: Szellemi élet. Szerkesztette Kornis Gyula. A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda kiadása 1938-ban. 600 oldal.

„Középosztályunk . . . nagyobb rétege csak rajongani vagy gyűlölni tud, gondolkodni, elmélyedni, higgadtan és józanul itélni nem“. (Lőrincz Jenő szavai) jutnak eszünkbe, amikor megértetni szeretnénk e könyvismertetés kapcsán azt a hasznot, amivel a *Szellemi élet* alapos elolvasása jár minden magyar nevelőre, sőt minden magyar gondolkodó före nézve. Mert ez a könyv igazi eszméltető! Nem unt frázisok és vitézkötéses szölamok, hanem a körülöttünk csapdásos valóságos élet szellemi rugói vannak benne s ha bámulatra készít, elragad és föllelkesít, azt a lapok fehér mezőjéről tűzoszlopként feltörő lélek okozza. Mindnyájunkban élő és égő kérdésekre kapunk feleletet: mi okozza a zűrzavart, ami eszmékben és igazságokban kuszán kavarog körülöttünk? — hová halad a világ szelleme tántorgó útján? — mi az a korszellem, ami ellen az iskolákban hiába küzdünk? és hol van az oksági kapcsolat a legnagyobb ellentétként becsmért közelmult embertípus, az individuum és az istenített modern kollektívum között?

A kor önvizsgálatát, egyben az egész kötet alaphangulatot adó megállapításait Kornis Gyulától kapjuk. Nem vezeték elfogultságok, amikor egymás mellett írja le, hogy manapság a kultúra valamennyi területén a gazdasági-technikai érték adja meg az alaphangot és korunk határárka a világháború (tehát mindaz, ami ez előtt volt: más, elmúlt és vissza nem térő koré), hogy a mult békés illúziói egymásután oszlanak párává: szeretet és megértés a nemzetek között, közös célok, egyetemes megmozdulások emberies ügyekben, — a nemzetek kölcsönös viszonyát kizárólag az önző, vad, ösztönös érdekek kormányozzák és hogy az összekötő erők az emberiség új szellemében sokkalta csekélyebbek, semmint a szétválasztók. Ridegen és a valóságnak megfelelően tárja fel, hogy az új kor emberisége a nietzschei ragadozó állat színvonalán áll s hogy a világháború óta szabadjára tombol mindaz, ami szemünkben diabolikum: mintha az egész világ a kérlelhetetlen pusztításban, az előző értékek tagadásában lelné örömét. Uralkodó filozófiai iránynak mondja a pesszimizmust és elismeri, hogy erre korunkat joggal hangolják történeti feltételei. A mai kor szellemében nincs meg a központi gondolat; az élet végső értelmével a mai tömegjelszavak nem párhuzamosíthatók s az emberiség tanácstalanul, zavarodottan és sikító díszharmóniában keringi a napok, korszakalkotónak mondott órák vagy hetek forgását. A minden értékek foglalata: *a kultúra, a legnagyobb válságban van*, — ez a válság hovatovább állandó jellegű és intézményesített kultúrarombolás folyik továbbépítés helyett. De megírja azt is Kornis, hogy a sok háború és sok forradalom kegyetlenül mutatja meg kultúránk tökéletlenségét: *az egyoldalúságot és merő technicizmusát*. Nincs is meg ennek a süllyedő kultúrának a belső melege; az állati ösztönök erőszakos kitörésével megmutatkozó belső lélek és az agyonkényelmesített, minden külsőséggel bőven ellátott test *egyensúlya* tökéletesen *megbomlott* benne. Az összhang hiányzik, a harmónia, amire olyan nosztalgiaiával gondolunk, ha a görög világ, a középkor, vagy akár csak a racionalizmus önmagába vetett hite jut eszünkbe. Minden bajok forrásául, széthasadt lelkünk nyomorúságának okaként a modern munkaszervezést jelöli meg Kornis: a végsőig inusztralizálódott és minden egyéniséget kiölő termelés személytelen, lelketlen és pusztán mennyiségyszámba menő bábokat szárított a régebbi korok hús-vér-lélek em-

¹⁾ Lőrincz: Magyar történetpszichológiára való nevelés (Nevelésügyi Szemle III. évf. I. szám.)

bereiből. Zsarnokká nőtt a tárgy és a gép s alatta tehetetlenül vergődik az ember lelke és szelleme. És óva int Kornis attól, hogy e laposra esztérgályozott falanszter-világot csak az orosz szovjetrendszerben lássuk!

Szellemi életünk szabad fejlődésének legnagyobb akadályozóját Kornis éppen a szabadság-hiányában látja. Szerinte a legtöbb országban az egyén vaskapcsokkal van a közösséghez kötve s e közösség látható életét éppúgy, mint láthatatlan érzelmeit és gondolatait abszolút módon igyekszik meghatározni. Az ember e korban csupán a milió terméke, egyéni képességei közömbös adatokká süllyednek és a legtöbb esetben a sors vak hatalmáé a döntő szó. E szkémákba és merev határok közé való szorítást régebben csak a világháború tartamára hitték fennállónak: az azóta eltelt évtizedek e türhetetlen lenyomottságon nemhogy enyhítettek volna, hanem inkább egyre jobban „tökéletesítettek” rajta. Nem kell-e aggódnunk, hogy a tömeguralom még jobban ellaposítja az ügyis annyira gazdasági és technikai szellemű kultúrát? Nem veszedelmes-e — kérdezi Kornis — a szellemi életre, ha a tömegizlés lép minden nemesebb ambíció helyébe és ha a haladás csakis a kényelmes élet, mint egyedüli cél kultuszában áll: *az ilyen „kultúra” nem a legnagyobb devalváció-e?!*

A legsúlyosabb problémákat a kultúra és nacionalizmus vizsgálatánál leli Kornis: az uralkodóra jutott nemzeti eszme szűkésképpen a szomszédos nemzetek fölötti uralom kiterjesztésére, tehát küzdelemre, háborúra vezet s a háború a pusztítások csapásait hozza. A kör tehát bezárul látszólag. Ezért kérdezi a következő lapokon Hegellel együtt kételkedve: *van-e észszerűség az emberi történetben?!*

Kiutat e probléma-hálózatból természetesen az ész nem találhat, csupán a hit, a hit még a lehetetlenben is. Éppen ezért végzi mélyenszántó gondolatait a szerző azzal, hogy „a világ mai legsúlyosabb szellemi válsága nyomán az ember ismét föl fog emelkedni, lelki egyensúlyát vissza fogja nyerni, úgy, ahogyan más nagy katasztrófák után is a történet tanúsága szerint visszanyerte: az ösztönszerű munkakedvet fölváltja majd a gondolkodóbbak körében az optimizmus tudatossága, az élet tudatos kimélyítésére való törekvés”.

E folyóirat olvasói számára a másik legnagyobb érdekléssel bíró fejezet *Halasy-Nagy Józsefé,* címe „A világnézet”. Mindenekelőtt megállapítja — s ez nem éppen hízog megállapítás! — azt, hogy a világnézet szó ma divatban van. Beszélnek róla, mint ahogyan a beteg is beszél elváltozott szervéről, amelyről egészséges korában tudomást sem szerzett. A sokféle világnézet között típusokat állít fel, amelyeket ismernie a nevelőnek is kell:

1) az antik görögség esztétikai világnézete. Nem cselekedni, hanem gyönyörködni akart a világban; e viselkedése belső egyensúlyt és nyugalmat, derűt adott neki.

2) a középkori vallásos ember világnézete. A világ az ő számára Isten reája rótt próbáinak színtere; maga a világ nem érdekli, becsukja a szemét, hogy Istent annál világosabban láthassa, — nem figyel a világ hangjaira, hogy füle csak Isten számára lehessen nyitva.

3) az utilisztikus (technikai) világnézet. A magabizó ember viselkedésformája ez, aki nem ismert a teremtésben önmagánál nagyobbat és a világ meghódításában, a maga tervei és érdekei szerint való átalakításban látja életének értelmét.

A mai Európa világnézete című fejezetben *Halasy-Nagy* mindenekelőtt *Spenglerrel* együtt sötét gondolatokat vet fel az Európának nevezett hatalmi, kulturális és technikai fölény komplexum további sorsát illetően. A zűrzavaros világháború, a tehetetlen háború utáni kísérletezgetések, a többi kontinensek ébredező nacionalizmusa

egyaránt hozzájárulnak a pesszimizmus jogosultságához. *Van-e a süllyedő Európa útján megállás, vagy kérlelhetetlen törvényszerűséggel megyünk a pusztulásnak elébe?* — olyan kérdés, amire megnyugtató feleletet hiába kutatunk: a tegnapi Európa értéktáblái romokban hevernek s az emberek lelken a kétség és az ideáltalanság terpeszkedik

Apák és 1900-as születésű fiak világnézete között áthidalhatatlan ellentét táng: az öregebb nemzedék — ha változtatni is akar rajta — általában elfogadja a fennálló világrendet s annak elvi alapjait nem tagadja meg, — a fiatalabb csoport pusztá létét is bizonytalannak látja s ezért a mai világot egészében elutasítja magától, újat akar helyébe tenni. Egész lényén a *politika* uralkodik, társakat keres a régi világ felfordításához és az újnak kiépítéséhez. Nagyobb benne a hősiesség szelleme, mint apjában: többre vállalkozik, de többször is csalódik. Innen a mai emberek közt a sok félbenmaradt és eltorzult élet.

A kölcsönös türelmetlenség nagy, a légkör izzó s ezernyi jele villózik annak hogy a mai Európát új világnézet hevíti, új értékeket keres és kész elfordulni a világháború előtti évek uralkodó eszméitől, amelyekre megvetéssel és kicsinyléssel tekint. Az irodalom is telve van utópisztikus regényekkel; elég, ha csak az angolokra gondolunk, akik között *H. G. Wells* és *Aldous Huxley* egész rendszert építettek ki már az álmok világában, de kemény utalásokkal a megindult átalakulásokra.

A világnézeti válság okát *Halasy-Nagy* abban az elszakadásban látja, amely a „mindenható” észnek az isteni lényeg fölé való helyezésével járt a 18. században. Ez vezetett el ahhoz a mai helyzethez, hogy a praktikus mindenben diadalmaskodik a teoretikuson, a szubjektum az objektumon és az értékszempontok a létszempontokon: végeredményben pedig a sok megismerés a csödhöz, a sok tudomány a teljes magunkra hagyottsághoz vezet. Végigvezet bennünket azon a szükségképpen folyamaton, amelyben egymásból folyó állomások a kapitalizmus, liberalizmus és legújabbkori kollektívizmus: a tömegember uralomra jutása. Ebben a részben, ahol a *tömegembernek Európába való betörését* szárnyaló gondolatsorral mutatja be, ér *Halasy-Nagy József* mondanivalóinak csúcsára s e fejezetben a mai nevelő is megdöbbenve ismerhet rá sok panaszának, sikertelenségének és csődjének alapokaira.

Korunk a tömegek kora — írja *Halasy-Nagy* — és akit partra dob az áramlat, magára marad és elpusztul, ezért mindenki, akarva-akaratlanul úszik az árral, mely elkapta. A szerencsések föléje kerekednek és vezetői lesznek, a szerencsétlenek pedig elesnek és halálra gázoltatnak. Ezért kell a mai embernek a szervezet, a valahová tartozás. Nem tud és nem akar magában maradni: jelszava a „szociális”; ilyen mozgalmat, államot, stb. akar csinálni és gyűlölet ébred föl benne, ha csak hallja is is ezt a szót: *szabadság!* A diktátorok sem szabad emberek, hanem a tömeg rab-szolgái, akik a tömeg helyett akarnak és gondolkoznak, mert erre a tömeg nem képes. „*Táplálj és vezess bennünket!*” — mondja a tömeg a vezetőnek, akit istenít, de széttépi, ha csalódott benne. A tömegember legnagyobb fogyatkozása, hogy nem lát a maga érdekeinél tovább. A hagyományokat nem tiszteli, állandó normákat nem ismer, ezért kultúrája sincs. Jellemző rá — *Ortega szavával élve* — az „*elégedett fiatalúr*” típusa. Ez soha hátra nem néz, csak előre; az élet hercege kíván lenni. Friss, fiatal erőből duzzad, kíméletlen és az öregeket semmibe sem veszi. A motorok iránt százszor fogékonyabb, mint az eszmék iránt: jobban is ért hozzájuk! Húsz — harmincéves korában belül egy csodás örökségbe és élvezi mindazt, amit több ezer év bámulatos erőfeszítése létrehozott. Neki az a kultúra, hogy fürdőszobája, autója és öngyújtója van, — a szellemi korlátoltságnak viszont olyan fokán áll, ami párját

ritkítja. Csak fogyaszt, de nem alkot és a kultúra, ez a kényes virág, senyved, pusztul (*Óh, megismered-e, mai nevelő az ellenséget, amely nemes törekvéseid mögött gúnyosan leselekedik a „modern ember” ideálja képében az ifjúság előtt, mikor azt léleknességre, szerénységre, önfeláldozásra és hazaszeretetre akarod lelkesíteni?!*)

Végül szól a mai kor világnézetére jellemző *exisztenciális filozófiáról*. E szerint oda vagyok dobva egy világba, amely ellenségesen áll szemben velem. Legősibb élményem a félelem, a halál félelme. Létem állandó aggodalom, mert félek attól, hogy megsemmisülök. A halál mely vár rám, biztos, ám titokzatos az a Semmi, amely életemet fenyegeti. Ez a filozófia az élet magyarázata és vezetője kíván lenni s ezzel a vallás határát súrolja. Annak az embernek a vezetésére vágyik, akit — mint a *Lovagot Dürer* képén — a Halál és az Ördög fenyegetnek útján, akit két felől a Semmi sötéteje vesz körül, útjára pedig csak egy fénysáv hull: a saját öntudatának lidérces fénye. S ő mégis magára veszi történeti helyzete minden terhét és rejtethetetlenül megy útján előre. Talán ez lesz az új ember, aki el mer indulni ebből az összeomló világból egy új világ felé s reméli abban a reménytelent is: *a diadalt a Halál és az Ördög felett . . .*

. . . Elég ebből a könyvből ennyi. Nem merülünk bele most abba a szellemi arcábrázolásba, ami a többi fejezetekből (*kultúra, vallás, erkölcs, tudomány irodalom, színház, művészet és modern zene*) árad a mindjobban megrettenő olvasó felé. Ajánljuk azonban mindenkinek, aki csak hozzájuthat: olvassa el ezt az összefoglaló művet és vonja le saját egyénisége és nevelői munkája számára a tanulságokat, mert

„. . . mi vagyunk élők a holtak között,
idők-gyűrt kenyérben a kovász,
miénk a hulló csillaglátás kéje
és miénk a csizmarugdosás . . .”

Miénk, akik vezetői vagyunk ennek a kaotikus, reményevesztett kornak s akiknek kezére a jobb jövő egyetlen pozitív ígérete: a gyermek bízott.

Dr. Aldobolyi Nagy Miklós.

**Dr. Péchy Henrik: A történelmi hullálmélet és a történelmi jövő ki-
számítása.** Szerző kiadása. Budapest, 1938. 88. 1.

Szerző a Hegel, Comte, Lamprecht, Spengler, stb. írók módszertani műveiből ismert hullálmélet segítségével a történelmi események mechanikai törvényszerűségére von következtetéseket. Szerinte az emberi történet tömegélet jelenségei a haladó hullám szabályszerűségével ismétlődnek és feltartóztatlanul bekövetkeznek. Sőt e hullámszerű szabályosság alapján a bekövetkezendő események időpontjai is előre megállapíthatók. Dicséretreméltó buzgalommal vizsgálja a történelem alakulását és a pozitivisták irány és a szellemtörténeti iskola fölött egyaránt pálcát törve, az általa történelmi determinizmusnak nevezett hullálméletet tartja a leghelyesebb módszernek, amelytől egyenesen azt várja, hogy igen fontos államtudománnyá fog kifejlődni. Megkísérli az emberiség politikai és kulturális életének sokrétű megnyilvánulását, a háborúkat, forradalmakat, szellemi és gazdasági mozgalmakat, bizonyos rendszerbe foglalni és azt tömegéleti magyarázattal megvilágítani. Kétségtelenül figyelemreméltó megjegyzéseket olvashatunk „Az új történelembölcséleti világnézet” és a „Történelmi matematika” című fejezetekben, de nem tudunk a szerző okfejtésével mindenben egyetérteni. Úgy látjuk, hogy a háborúk és forradalmak szerző által feltüntetett dátumának periodikus ismétlődései és a velük kapcsolatos „tömegeseménycsoportok” nem mindig esnek egybe a történelmi dátumokkal. Péchy